

Панькова Т.В.

аспірант кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ: ЖІНОЧА ВЕРБАЛЬНА ПОВЕДІНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Процес комунікації часто супроводжується творенням гендеру. Проблема відображення гендерної приналежності мовця є предметом досліджень гендерної лінгвістики, мета якої, за А.В. Кириліною, полягає у вирішенні двох основних завдань: реалізації в мові гендеру мовця та визначенні особливостей писемної й усної мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок [7]. Сьогодні гендерна проблематика є предметом багатьох лінгвістичних студій та наукових розвідок. У сучасній лінгвістичній парадигмі, однак, нерозробленою залишається проблема вивчення гендерної природи тексту, художніх стратегій її втілення, особливостей появи смислу в гендерно маркованому тексті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останнього п'ятнадцятиріччя у вітчизняній лінгвістиці з'явилася низка праць, присвячених вивченню гендерних особливостей комунікативної поведінки людини, зокрема досліджень, виконаних в межах перспективного зараз антропоцентричного підходу. Гендерна проблематика активно досліджується сьогодні у вітчизняному (О.Л. Бессонова, О.Л. Козачишина, А.П. Мартинюк, К.В. Піщикова, О.М. Холод та ін.) та російському (О.І. Горошко, А.В. Кириліна, В.В. Потапов та ін.) мовознавстві.

В аналізі проблеми “Мовна репрезентація гендера”, як зазначає Н. Курилович, “центральним є розуміння даного конструкту як неперервного процесу продукування суспільством відмінностей у чоловічих та жіночих ролях, ментальних та емоційних характеристиках, мовленнєвій поведінці” [10]. Загальновідомо, що відмінності у комунікативній поведінці пояснюються, насамперед, фактично існуючими відмінностями у світовідчутті обох гендерів. Однак, базовою тезою у дослідженні гендерної маркованості мовлення лінгвісти називають положення про залежність комунікативної поведінки людини, а зокрема її гендерного аспекту, від існуючих комунікативних стереотипів (А.В. Кириліна, О.І. Горошко, О.О. Дорош та ін.).

Сьогодні дослідники намагаються дати відповідь на такі питання: якими засобами володіє мова для конструювання гендерної ідентичності, у яких комунікативних ситуаціях і типах дискурсу та з якою інтенсивністю здійснюється це конструювання [6]. У статті ми спробуємо продемонструвати вплив статі на вербальну поведінку та використання мови на основі дослідження гендерної приналежності автора художнього твору.

Метою статті є визначення гендернозумовлених особливостей вербальної поведінки автора художнього твору, яким є жінка.

Завдання статті:

- Дослідити засоби конструювання гендерної ідентичності в художньому творі;

– Виявити художні стратегії, що їх використовують автори-жінки з метою моделювання у просторі художньої оповіді специфічно жіночого відношення до реальності;

– Встановити яким чином ці характеристики впливають на особливості появи смислу в гендерно маркованому тексті.

Наукові результати. Звернення до вивчення прояву гендера на прикладі художнього тексту неможливе без розгляду категорії автора як організуючого начала: в художніх текстах відчувається суб'єктивне ставлення письменника до дійсності, виявляються його гендерні особливості та вподобання.

Формування та розвиток авторської особистості, як зазначає Т. Гречушнікова, зумовлені гендерною диференціацією [4]. Цей процес не є довільним, оскільки письменник – це “член соціуму, який володіє знаннями про стереотипи гендерної комунікативної поведінки і намагається відтворити їх у власному творі” [2].

Як відомо, мова твору – це специфічний набір технологій і стратегій, маніпуляцій з текстовими і культурними конструктами та значеннями. Ці чинники створюють своєрідний стиль письма, який, відображаючи і, водночас, формуючи гендерний стереотип, реалізується з урахуванням гендерної приналежності автора. У художніх текстах остання проявляється у створеній ним художній образності (О.Л. Козачишина, Д.М. Колесник). Специфіка ж використання автором засобів образності зумовлюється особливостями його життєвого досвіду, який значною мірою формується під впливом гендеру [5]. Гендернозалежне сприйняття дійсності відображається певним чином і в оповідній будові художнього тексту, компоненти якого підкреслюють індивідуальність авторського стилю.

На думку М.В. Гаранович і О.В. Пермякової, “гендерна ідентичність автора визначається на основі індивідуальних особливостей стилю письма” [3], на які впливають:

1. Ідіолект – сукупність індивідуальних мовних та інтелектуальних навиків особистості, які є унікальними й неповторними у кожній мовленнєвій ситуації і дозволяють ідентифікувати автора тексту;

2. Гендерлект – соціальна роль і гендерні стереотипи окремої особистості, згідно яких індивідуум виявляє у себе специфічні особливості, притаманні чоловічому/жіночому мовленню.

Розглядаючи мовлення автора твору з позицій гендеру, варто пам'ятати, що чоловіки та жінки (за Д. Камерон), не “пасивні виконавці усталених гендерних зразків поведінки, а свідомі творці, що мають певні знання про те, як гендерно забарвлене висловлювання може бути використане для досягнення необхідної мети” [цит. за Н.Д. Борисенко].

Деякі лінгвісти вважають, що відмінності у мовленні чоловіка та жінки, а відповідно й у їх мовленнєвій поведінці на письмі, мають вірогіднісний характер. Однак, у процесі вивчення особливостей мовленнєвої поведінки автора тексту приходимо до висновку, що гендерні ідентичності не є чимось фіксованим, а отже, “лінгвістичні ресурси, які використовують у їх конструюванні, не можуть залишатися однаковими у різних комунікативних контекстах” [10]. О.А. Рижкіна та Л.І. Реснянська виявили, наприклад, що “одні й ті ж самі лексеми сприймаються чоловіками і жінками як такі, що мають різний ступінь позитивної чи негативної

оцінки” [13]. Категорія гендеру при цьому розглядається не як система опозицій, а як “ансамбль якостей, стратегій і характеристик, що проявляються кожен раз по-новому в залежності від контексту” [4].

Загальновідомо, що в художніх творах представлено когнітивний аспект сприйняття світу автором. Як справедливо зазначає О.О. Дорош, сприятливі умови для інтерпретації текстів з позицій віддзеркалення в них гендерної ідентичності автора створюють когнітивний і комунікативний підходи [5].

Розглядаючи художній текст з цієї позиції, лінгвісти схиляються до думки, що “чоловікам-авторам притаманний здебільшого раціональний стиль письма, тоді як жіночий комунікативний стиль змальовується як гармонізуючий, паритетний, емоційний, алогічний, деталізований, політемний, суб’єктивний, дифузний, інтерактивний, діалогічний, творчий, мобільний, багатослівний” [12]. Дослідники також вказують на суб’єктивність та непослідовність жіночого письма; воно має “більше відступів та розривів, порівняно з чоловічим, обтяжений синтаксис, ускладнену пунктуацію” [5]. Авторам-жінкам притаманне використання та змішування в оповідній тканині тексту різних функціональних стилів.

Визначаючим для жіночої стратегії письма є відношення до гендеру: “спосіб, яким заперечуються чи приймаються гендерні стереотипи і який визначає позицію автора в тексті” [15]. Маркуючим у даному випадку постає сам спосіб прочитання гендерного тексту.

Дослідниця М. Рюткенен переконана у тому, що значний вплив на створення й інтерпретацію художніх творів здійснює не тільки гендер автора, але й гендер читача-“дослідника”. Йдеться про таке читання, у процесі якого останній “усвідомлює свою приналежність до певної гендерної групи та розуміє наслідки цього для інтерпретації твору” [14].

Зважаючи, таким чином, на те, що провідна роль у процесі смислотворення відводиться читачу, виділяємо й іншу особливість жіночого письма, якою є “відхід від будь-якої закріпленості авторського смислу” [15]. Авторам-жінкам властиве використання тексту, зорієнтованого (за Ж. Женеттом) на “бачення ззовні” [цит. за О.О. Дорош]. Цей стиль письма характеризується тим, що “автор описує дії, портрети персонажів, дає характеристики їх емоційних станів і нічого не зауважує про психологію чи свідомість героїв твору” [5]. Бачення ззовні є характерною рисою “об’єктивованого оповідача” (І.В. Смушинська), який “не нав’язує своїх суджень, не диктує правил” [16]. На думку М.Н. Рябкова, самоусуваючись, “письменник позбавляє текст від моралізаторства та надзираючої фігури автора у ньому, що породжує такі характеристики тексту, як суб’єктивний хронотоп та особистісно забарвлене слово” [15]. Таким чином, спеціально надана автором свобода у розумінні тексту залишає за читачем право на індивідуальні відтінки сприйняття, не нав’язуючи йому власної думки. Така позиція відповідає властивостям жіночої вербальної поведінки, якій, як відомо, не притаманна авторитарність (Н.Д. Борисенко, О.Л. Козачишина).

Традиційне протягом тривалого часу “мислення на рівні бінарних опозицій” сприяло укоріненню у масовій свідомості уявлення про “чоловіче” як суспільно-культурну норму і “жіноче” як відхилення від неї [4]; (термінологічно окреслюємо цю проблематику як мовний сексизм чи гендерна асиметрія у мові). Результати

феміністських досліджень свідчать про те, що особливості жіночого мовлення мають змогу виділитися лише завдяки чоловічому, яке служить для цього “імплицитним й експліцитним фоном” [1]. Тому проблема вироблення критеріїв, що стосуються питань жіночого тексту, пов’язана, перш за все, з розвитком феміністської літературної критики.

У феміністських студіях часто знаходимо посилання на те, що автори-жінки зіткнулися з недосконалістю мовної структури, невідповідністю її потребам жіночого літературного самовираження. Вони стверджують, що “номінативні і граматичні структури мови не відповідають смислового змісту, який вкладається в них”, а їх “власні відтінки почуттів і переживань не знаходять у мові належного вираження” [4]. Тому дослідники говорять про те, що жінки працюють над створенням “рівноправної” мови, котра “у кінцевому результаті дасть змогу сформуванню більш досконалу мовну картину світу в її носіїв” [4].

Такі спроби призводять до того, що “жіноче суб’єктивне начало породжує в тексті особливий тип значень і смислів, які характеризується рухливістю, гнучкістю, смисловою амбівалентністю” [15]. Остання виражається в тексті у “протионаправлених тенденціях у відношенні гендерної норми – це заперечення одночасно зі ствердженням” [15].

До типових рис жіночого стилю письма автори відносять також гіперболізовану експресивність і часте використання вигуків (О.І. Горошко, О.В. Пермякова). У текстах, написаних автором-жінкою, цілком закономірним є використання великої кількості метафоричних утворень для представлення емоційних станів персонажів [5]. Крім цього, “підвищена емоційність жіночого стилю письма проявляється в уривчастості викладу, еліптичності висловлювань та діалогічності оповіді” [11].

Граматичні особливості жіночого мовлення виявляються, в основному, на синтаксичному рівні: у використанні однорідних членів речення, односкладних номінативних речень, перевазі складних сполучникових чи безсполучникових речень [11]. Як зауважує О.О. Дорош, для мовленнєвого оформлення запитань жіночих персонажів властиве “шанобливе ставлення авторів-жінок до граматичної правильності висловлювання; однак вони надмірно деталізують запитання, обтяжуючи його підрядними та сурядними реченнями” [5].

Зважаючи на те, що чутливість жінок до комунікативних норм суспільства порівняно з чоловіками є значно більшою, лінгвісти звертають увагу на той факт, що автори-жінки “схильні перебільшувати зниження категоричності висловлювання” [2].

Іншим специфічно жіночим прийомом мовного самовираження є іронія. “Прийом іронії, пародійного висвітлення гендерних стереотипів маркує позицію автора тексту як жіночу” [15].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, зазначимо, що конструювання гендерної ідентичності в художньому тексті потребує розгляду категорії автора як організуючого начала. У випадку, коли автором твору є жінка, визначаючим для стилю письма постає спосіб, яким заперечуються чи приймаються гендерні стереотипи. Смислова амбівалентність, гіперболізована експресивність, обтяжений синтаксис та інші згадані вище характеристики вербальної поведінки

моделюють у просторі художньої оповіді специфічно жіноче відношення до реальності, котре забезпечує прочитання твору як жіночого тексту.

Подальші дослідження жіночого стилю письма уможливають проникнення в сутність розуміння гендернозумовлених особливостей вербальної поведінки автора художнього твору й відкривають нові можливості для з'ясування гендернозалежних чинників, що впливають на комунікативну діяльність.

Література

1. Английская женская речь // <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/17821/>
2. Борисенко Н.Д. Невербальні засоби спілкування у персональному дискурсі сучасної британської драми: гендерний аналіз / Н.Д. Борисенко // <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3352.html>
3. Гаранович М.В., Пермякова О.В. Смена гендерной идентичности и стилизация под мужской стиль письма как основные способы текстообразования в текстах, написанных авторами-женщинами / М.В. Гаранович, О.В. Пермякова // http://www.psu.ru/psu/files/0912/05_Garanovich.doc
4. Гречушникова Т. "Женственность" текстов немецкоязычной экспериментальной поэзии второй половины XX века / Т. Гречушникова // <http://fixed.ru/priklng/conf/gender/tezis3/zhenszzeoqyk.html>
5. Дорош О.О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / О.О. Дорош. – Київ, 2006. – 20 с.
6. Дробышева Т.В. Художественный текст в гендерном аспекте / Т.В. Дробышева // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2008. – № 1.
7. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
8. Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів (на матеріалі американської прози XX сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.Л. Козачишина. – Київ, 2003. – 21 с.
9. Колесник О.С. Функціональні особливості номінативних одиниць вербалізації міфологічних концептів у поетичному дискурсі (на матеріалі англомовних текстів рок-пісень кінця XX ст.) / О.С. Колесник // Вісник Житомир. держ. ун-ту. – Житомир, 2004. – № 17. – С. 151-154.
10. Курилович Н. Языковая репрезентация гендера / Н. Курилович // http://envila.iatp.by/g_centre/another3/art11.html
11. Пермякова О.В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе (на материале французского и русского языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / О.В. Пермякова. – Пермь, 2007. – 19 с.
12. Речевое поведение в гендерном аспекте // http://planetadisser.com/see/dis_251698.html
13. Рыжжина О.А., Реснянская Л.И. Психо- и социолингвистический анализ языкового портрета горожанина: Экспрессивы женщин и мужчин / О.А. Рыжжина, Л.И. Реснянская // Живая речь уральского города. – Свердловск, 1988. – С. 39-47.
14. Рюткенен М. Гендер и литература: проблема "женского письма" и "женского чтения" / М. Рюткенен // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 5-17.
15. Рябков М.Н. Роман Энн Бронте "Незнакомка из Уайлдфелл-Холла" как женский текст : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.01.03 "Литература народов стран зарубежья" / М.Н. Рябков. – Екатеринбург, 2004. – 21 с.

16. Смущинська І.В. Об'єктивований оповідач і особливості його модальності / І.В. Смущинська // http://knlu.kiev.ua/ua/str/vndr/p_vz_ua7_1.htm
17. Goroshko Olena. Differentiation in Male and Female Speech Styles. – Budapest: Open Society Institute. Center for Publishing Development, 1999. – 111 p. Електронний ресурс: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001011/01/12.pdf>